

บัตรความรู้ที่ 3 เรื่อง การสร้างสรรค์ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมไทยสมัยรัตนโกสินทร์

ในสมัยรัตนโกสินทร์ได้มีการสร้างสรรค์ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมไทยสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบันมากมาย ดังนั้นการศึกษาถึงภูมิปัญญาและวัฒนธรรมไทยจึงมีวัตถุประสงค์เพื่อให้คนไทยมีความรู้ ความเข้าใจ เกิดความภาคภูมิใจและช่วยอนุรักษ์ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมไทยที่บรรพบุรุษได้ส่งมอบเอาไว้ให้แก่คนรุ่นหลังสืบต่อไป

การสร้างสรรค์ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ ล้วนอาศัยปัจจัยพื้นฐานหลายประการ และในสมัยรัตนโกสินทร์ คนไทยได้สร้างสรรค์ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมไทยเพื่อประโยชน์สำหรับการแก้ปัญหาในการดำรงชีวิตมานานแล้ว และยังมีอิทธิพลต่อการพัฒนาประเทศได้เป็นอย่างดี

1. ภูมิปัญญาด้านการแพทย์แผนไทย

การแพทย์แผนไทยเป็นภูมิปัญญาที่สืบทอดจากอดีต แม้ว่าเอกสารการแพทย์แผนไทยบางส่วนได้สูญหายหรือถูกทำลายไปในระหว่างสงครามกรุงศรีอยุธยา แต่บรรพบุรุษไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ได้รวบรวมองค์ความรู้ที่เป็นตำรายาและคัมภีร์จำนวนมากจาก วัด บ้าน ตามหัวเมืองต่าง ๆ แล้วนำมาชำระตรวจสอบ แก้ไข เรียบเรียงขึ้นใหม่ โดยเลือกเอาแต่ตำรายาที่เห็นว่าดีและเชื่อถือได้ มาคัดลอกเก็บไว้ใช้เป็นตำรายาในกรมหมอหลวง ทำให้สมัยนี้จัดว่าเป็นยุคทองของการแพทย์แผนไทย จากการสืบทอดภูมิปัญญาและวัฒนธรรมด้านการแพทย์จากอดีตกาล มาสู่การศึกษาค้นคว้ารวบรวมประยุกต์เอาองค์ความรู้ทั้งภายในและภายนอกประเทศ

วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร (วัดโพธิ์) นับเป็นโรงเรียนแพทย์แห่งแรกของประเทศไทย องค์ความรู้ทางด้านการแพทย์ที่จารึกไว้ที่วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร (วัดโพธิ์) นับเป็นการรวบรวมภูมิปัญญาจากแพทย์และการเภสัชเอาไว้ โดยแยกออกได้เป็นความรู้ด้านกายภาพบำบัด เป็นภาพฤๅษีตัดตนและภาพแสดงการนวด ความรู้ทางเภสัชเป็นตัวยาและส่วนผสมสำหรับรักษาโรคต่าง ๆ⁹

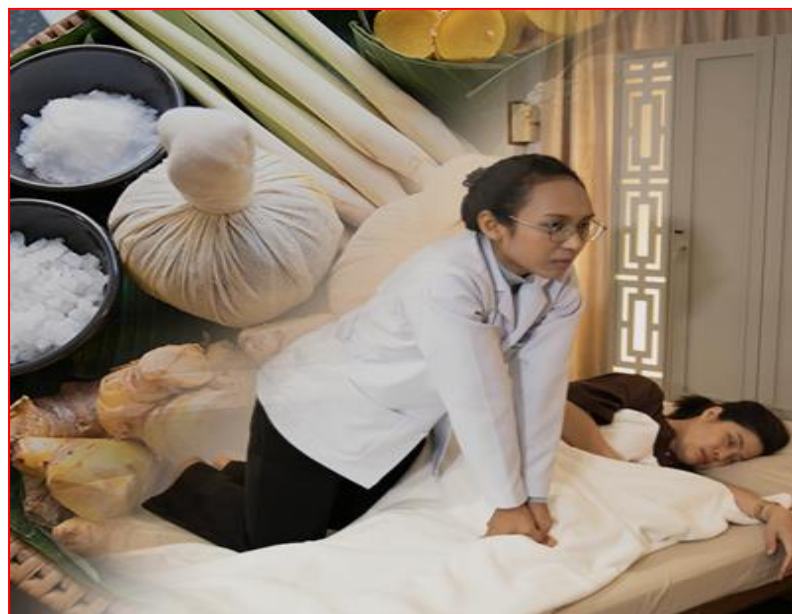
การแพทย์แผนไทยเป็นวิชาชีพหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพของคนไทย ที่มีความสำคัญและอยู่คู่กับสังคมไทยมาตั้งแต่อดีต ซึ่งมีความเฉพาะในสังคมไทย เป็นการแพทย์ที่อาศัยความรู้และภูมิปัญญาของคนไทยที่ได้ทดลอง ปฏิบัติจริงแล้วได้ผลแล้วจึงสะสมถ่ายทอดสืบทอดกันมา การแพทย์แผนไทยมีประวัติและวิวัฒนาการควบคู่กันกับการมีประวัติศาสตร์ของชาติไทย มีหลักฐานปรากฏให้เห็นในทุกยุคทุกสมัยตั้งแต่ก่อนอาณาจักรสุโขทัย สมัยสุโขทัย สมัยอยุธยาและสมัยรัตนโกสินทร์ ผู้ที่เป็นแพทย์แผนไทยที่สมบูรณ์แบบจะต้องมีบทบาทหน้าที่ในการประกอบวิชาชีพ 4 ด้าน คือ เวชกรรมไทย เภสัชกรรมไทย ผดุงครรภ์ไทยและนวดไทย

⁹ ศึกษาธิการ.กระทรวง, หนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานประวัติศาสตร์. (กรุงเทพมหานคร : องค์การฯ สกสศ, 2557), หน้า 120.

ภาพ 3 : สมุนไพรไทย
ที่มา : <https://1th.me/4myak>

ศาสตร์การนวดแผนไทย ได้รับการพัฒนามาจาก ท่าทางการบริหารตามหลักโยคีของเหล่าฤๅษีชีไพร ผู้ได้บำเพ็ญพรต เจริญภาวนามานานวันละหลายชั่วโมง หรือที่เรียกว่า “ฤๅษีดัดตน” เป็นการบริหารร่างกาย หรือกายกรรม เพื่อให้สุขภาพสมบูรณ์ทั้งร่างกายและจิตใจ อีกทั้งมีผลพลอยได้คือ เพื่อบำบัดโรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ เช่น แก้กโรคลมทั้งสรรพางค์กาย แก้เมื่อย แก้ปวด

ภาพ 4 : การนวดแผนโบราณ
ที่มา : <https://1th.me/Tb8Re>

ในสมัยรัชกาลที่ 3 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร (วัดโพธิ์) มีการจัดตั้ง “โรงเรียนแพทย์แผนโบราณวัดโพธิ์” ซึ่งถือว่าเป็นโรงเรียนแพทย์แผนไทยแห่งแรก เพื่อเป็นการช่วยเก็บรักษาตำรายาแพทย์แผนไทยที่กำลังจะสูญหายไป อันเนื่องมาจากแพทย์บางกลุ่มที่มีความรู้หวงแหนวิชา กลายเป็นความลับที่ตายไปกับกลุ่มคนเหล่านั้น พระองค์จึงได้ทรงประกาศให้เหล่าผู้มีความรู้เกี่ยวกับตำรายาแผนไทยที่มีความเชื่อถือและถูกต้องแม่นยำ นำความรู้เหล่านั้นมาจารึกเอาไว้บนหินประดับต่าง ๆ ตามผนังโบสถ์ เสา กำแพงวิหาร เจดีย์ ศาลาราย กำแพงวิหารครอบพระเจดีย์สี่องค์ รวมไปถึงศาลาต่าง ๆ ของวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร (วัดโพธิ์) ที่ได้ทำการปฏิสังขรณ์เกี่ยวกับสมมติฐานของโรคและวิธีบำบัดรักษาอาการนั้น ๆ ซึ่งรวมถึงการนวดแผนไทย

บริเวณกำแพงจารึกและหุ่นรูปปั้น ระบุว่าทำฤกษ์ติดตั้งมี 80 ท่า แต่ในปัจจุบันนี้คงเหลือเพียง 24 ท่า 25 ตน ทำฤกษ์ติดตั้งเป็นการบริหารร่างกายของคนไทยที่มีมาแต่โบราณ ซึ่งเน้นการฝึกลมหายใจและใช้สมาธิร่วมด้วย จึงเป็นทั้งการบริหารร่างกายและบริหารจิต รวมทั้งช่วยในการบำบัดอาการเจ็บป่วยเบื้องต้นได้ในระดับหนึ่งและยังทำให้ร่างกายตื่นตัว แข็งแรงและเป็นการพักผ่อนท่าต่าง ๆ ที่ใช้ยังมีสรรพคุณในการรักษาโรคเบื้องต้นได้อีกด้วย¹⁰

ภาพ 5 : รูปปั้นฤกษ์ติดตั้ง ณ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร (วัดโพธิ์)

ที่มา : <https://1th.me/Tb8Re>

ชมวิดีโอเพิ่มเติม

สามารถชมวิดีโอเกี่ยวกับแพทย์แผนไทยได้ที่ <https://1th.me/KjJup>

¹⁰ Jatsadawut 23147, ความเป็นมาของศาสตร์การนวดแผนไทย. สืบค้นข้อมูลเมื่อวันที่ 30 กรกฎาคม พ.ศ. 2560, จาก <https://1th.me/Tb8Re>

2. ภูมิปัญญาด้านเครื่องนุ่งห่ม

การแต่งกายของชาวไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นยังคงรูปแบบเช่นเดียวกับสมัยอยุธยา พระมหากษัตริย์และพระบรมวงศ์ทรงเครื่องตามแบบประเพณีที่สืบทอดกันมา ส่วนเจ้าขุนมูลนายและสามัญชนนั้น ผู้ชายนุ่งโจงกระเบน ผู้หญิงนุ่งซิ่นห่มสไบ ซึ่งความแตกต่างอยู่ที่ความประณีตสวยงามตามชนิตของผ้า และในโอกาสพิเศษจึงสวมรองเท้า ประดับเครื่องยศเครื่องราชอิสริยาภรณ์ตามประเพณีนิยม สามัญชนส่วนใหญ่จะไม่ใส่เครื่องประดับ

ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมด้านเครื่องนุ่งห่มและเครื่องประดับสมัยรัตนโกสินทร์ ได้รับการฟื้นฟูขึ้นอีกครั้งในสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 โดยพระราชดำริและพระราชวินิจฉัยของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทั้งสองพระองค์ได้ทรงห่วงใยถึงวัฒนธรรมการแต่งกายอันดีงามของไทย ซึ่งสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและลักษณะทางภูมิศาสตร์ ทั้งไม่ขัดต่อกระแสสากลนิยม สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถจึงมีพระราชดำริให้นำรูปแบบการแต่งกายสตรีไทยสมัยต่าง ๆ มาประยุกต์ให้เป็นเอกลักษณ์ไทยสมัยรัตนโกสินทร์จำนวน 9 ชุด เรียกว่าชุดไทยพระราชนิยม ประกอบด้วย ชุดไทยเรือนต้น ชุดไทยจิตรลดา ชุดไทยอมรินทร์ ชุดไทยบรมพิมาน ชุดไทยจักรี ชุดไทยจักรพรรดิ ชุดไทยดุสิต ชุดไทยศิวาลัยและชุดไทยประยุกต์สำหรับบุรุษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 ได้ทรงพระราชทานรูปแบบเสื้อที่ใช้ควบคู่กับกางเกงแบบสากลนิยม สีสุภาพหรือสีเดียวกับเสื้อ เรียกว่า ชุดพระราชทาน อันแสดงถึงพระราชอัจฉริยภาพและความห่วงใยวัฒนธรรมประเพณีไทย

3. ภูมิปัญญาด้านอาหารไทย

อาหารการกินสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ส่วนใหญ่ไม่แตกต่างไปจากสมัยอยุธยา คือมีอาหารคาวเป็นข้าว และกับข้าวที่เป็นปลา รวมทั้งพืช ผักสดและน้ำพริกเป็นหลัก แต่ปัจจุบันอาหารไทยมีความหลากหลายมากขึ้น อันเป็นผลมาจากการรับและผสมผสานทางวัฒนธรรมจากชาติต่าง ๆ หลักฐานทางวรรณกรรมแสดงให้เห็นวัฒนธรรมทางด้านอาหารการกินในราชสำนัก เช่น อาหารคาวได้แก่ แกงชนิดต่าง ๆ ยำชนิดต่าง ๆ เครื่องจิ้ม ส่วนอาหารหวานส่วนใหญ่จะทำจากแป้งและไข่ เช่น ขนมหึง ขนมลำเจียก หรือขนมที่มีน้ำกะทิเป็นส่วนผสม เช่น ชาหริ่ม บัวลอย เป็นต้น ของหวานที่ได้รับอิทธิพลจากชาวโปรตุเกส เช่น ทองหยิบ ทองหยอด ฝอยทอง อิทธิพลวัฒนธรรมการกินตามแบบอินเดีย ได้แก่ เครื่องแกง และแกงกะทิ ส่วนที่เป็นอิทธิพลจีนก็คือ การปรุงอาหารที่มีหมูเป็นส่วนประกอบ อาหารที่ทอด หรือผัดในกระทะใส่น้ำมัน

ส่วนอิทธิพลวัฒนธรรมการกินตามแบบมุสลิมที่เข้ามา เช่น ข้าวหุงใส่ลูกกระวาน ส่วนของคาวจะเป็นแกงมัสมั่น ลำเตี้ยหรือหุ่ม

การที่ประเทศไทยเป็นประเทศที่อุดมสมบูรณ์ทางทรัพยากรธรรมชาติ สภาพทางภูมิศาสตร์เอื้ออำนวยให้สามารถผลิตพืชอาหารได้อย่างเหลือเฟือ ส่งเป็นสินค้าออกไปยังประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก ผลผลิตที่สำคัญ ได้แก่ ข้าว อ้อย มันสำปะหลัง ข้าวโพด พืชผัก ผลไม้ พืชสมุนไพร รวมไปถึงปศุสัตว์และประมงล้วนเกิดจากภูมิปัญญาของบรรพชนไทยทางด้านการเพาะปลูก การปรับปรุงดิน การคัดเลือกพันธุ์ ทำให้ผลผลิตการเกษตรของไทยมีคุณภาพและหลากหลาย¹¹

¹¹ ศึกษาธิการ.กระทรวง, หนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานประวัติศาสตร์. (กรุงเทพมหานคร : องค์การฯ สกสศ, 2557), หน้า 109.

4. ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมไทยจังหวัดเพชรบูรณ์

4.1 ผ้าซิ่นหัวแดงตีนก่าน

งานภูมิปัญญาด้านเครื่องนุ่งห่มสมัยรัตนโกสินทร์ ได้รับการพัฒนาและสร้างสรรค์มาจนถึงปัจจุบัน มีความหลากหลายตามลักษณะของบรรพชนในแต่ละท้องถิ่น ส่งผลดีต่อเศรษฐกิจของท้องถิ่นและของประเทศชาติ ผลงานสำคัญและเป็นที่ยอมรับในภูมิปัญญาและความงดงาม เช่น ผ้าจกแล ผ้าซิ่นตีนจก ของชาวไทยเชื้อสายลาวพวน ที่ตำบลหาดเสี้ยว อำเภอศรีษะพนาลัย จังหวัดสุโขทัย ผ้าไหม ผ้าแพรวาของชาวภูไท จังหวัดกาฬสินธุ์ ผ้าไหมมัดหมี่ของชาวไทยภาคอีสาน และนอกจากนี้ยังมีผ้าซิ่น ผ้าทอ ไทหล่ม อำเภอหล่มสักและอำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์¹² ได้แก่ ผ้าซิ่นหัวแดงตีนก่านและผ้าลายมุก

ผ้าซิ่นหัวแดงตีนก่าน ลักษณะผ้าซิ่นไทหล่มโบราณประกอบด้วย 3 ส่วนคือ ส่วนหัวนิยมสีแดงย้อมด้วยฝางหรือครั่ง นิยมแบบขิดลายที่หัวซิ่นเรียกว่า หัวคั่นขิดลาย หรือแบบมัดย้อมเรียกว่า หัวซิ่นคั่นซ้าย โดยเฉพาะการมัดย้อมหัวซิ่นเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวของซิ่นไทหล่ม ส่วนตัวซิ่น ถ้าเป็นซิ่นไทหล่มแท้ ๆ แต่เดิมจะต้องเป็นซิ่นคั่น หรือซิ่นหมี่คั่นน้อย หรือคั่นมะไม คือการเข็นด้ายสองสีเข้ากัน นำมาด่ำสลับคั่นไทหล่มเรียกว่า “ซิ่นก้อม” ส่วนตีนซิ่น ตีนซิ่นไทหล่มเป็นตีนก่านหรือเชิงก่านมีลักษณะแคบ และมีสีที่ติดกับตัวซิ่น และไม่ค่อยนิยมขิดลาย รวมแล้วจึงเรียกกันว่า “ซิ่นหัวแดงตีนก่าน”

โดยชุมชนที่มีความอนุรักษ์เด่นชัด ได้แก่ บ้านดัว บ้านหวาย บ้านท่ากกแก อำเภอหล่มสัก บ้านวังบาล ตำบลวังบาล บ้านภูผักไซ้ ตำบลหินฮาว อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์

แม้จะต่างพ่อต่างแม่ หลากที่มาหลายนิสสัย แต่ “คนไทหล่ม” ก็มีสิ่งที่ยึดเหนี่ยวเชื้อสายจากดินแดนล้านช้างหลวงพระบาง ไม่ว่าจะเป็นวิถีวัฒนธรรม ประเพณี ภาษา อาหารการกินและหนึ่งสิ่งที่สำคัญไม่แพ้กันนั่นคือเครื่องแต่งกาย ที่เพียงเห็นครั้งแรกก็รู้ได้ทันทีว่านี่คือ คนไทหล่ม

ภาพ 6 : สาวงามไทหล่ม (นางสาวมนต์ริสสา ไทยเดช)

มิตรสัน ตัวงธรรม : ผู้ถ่ายภาพ 8 กรกฎาคม พ.ศ. 2561

¹² เพชรบูรณ์.จังหวัด, เพชรบูรณ์ดินแดนแห่งความสุขของคนอยู่และผู้มาเยือน. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์ (1987), 2559), หน้า 33.

ขึ้นหัวแดงตีนก่าน เอกลักษณ์ 1 เดียวในโลก

คำผญา (คำผญา เป็นคำกลอนหรือคำปรีชาของลาวในและคนไทยภาคอีสานโบราณ ซึ่งภาษาสืบทอดมาจากภาษาของอาณาจักรล้านช้าง) โบราณได้กล่าวไว้ว่า “หญิงนุ่งขึ้นหัวแดง ตีนก่าน ผมเกล้าม้วน ถือผ้าเปี่ยงแพร” ถือเป็นคำกล่าวที่สะท้อนให้เห็นค่านิยมแฟชั่นของสาวไทหล่ม ที่โดดเด่นมาเนิ่นนาน โดยเฉพาะหัวขึ้นมัดดอกย้อมสีแดงสด ถือเป็นอัตลักษณ์หนึ่งเดียวไม่ซ้ำใคร ทั้งตัวขึ้นที่มีลวดลายละเอียดประณีต อันเกิดจากความช่างสังเกตของปู้ยาต่ายาย ในการหยิบจับสิ่งละอันพันละน้อยจากธรรมชาติ ความเชื่อทางศาสนา วิถีชีวิต บันทึกเรื่องราวประวัติศาสตร์เหล่านั้นลงบนผืนผ้าเป็นลายโบราณให้คนรุ่นหลังถักทอสานต่อ

ชมวิถีทัศน์เพิ่มเติม

สามารถชมวิถีทัศน์เกี่ยวกับคนไทหล่ม จังหวัดเพชรบูรณ์ ได้ที่ <https://1th.me/7y9M0>

การต่อยอดเครื่องแต่งกายไทหล่มให้เป็นเอกลักษณ์เฉพาะ โดยการคิดสี่เสื่อประจำชุมชน ซึ่งมีด้วยกัน 3 สี คือ “สีขาว / ครีม” หมายถึง ต้นจำปาพันปี “สีอิฐ” หมายถึง ความเข้มแข็งของพ่อขุนผาเมือง “สีลูกหว้าสุกหรือสีบานเย็น” หมายถึง สีของแม่สิงขรเทวีในนิมิตของเจ้าอาวาสวัดโพนชัย แต่ละสีที่กล่าวไปข้างต้น ล้วนยึดโยงกับสถานที่ ปูมเมืองและประวัติศาสตร์ที่สำคัญของชุมชน สีขาวสื่อถึง ต้นจำปาพันปี มาจากเรื่องเล่าว่าปลูกเมื่อประมาณ พ.ศ. 1785 โดยพ่อขุนผาเมืองและพระนางสิงขรเทวี ส่วนสีอิฐ เพื่อระลึกถึง พ่อขุนผาเมือง เจ้าเมืองราด (ปัจจุบันคือพื้นที่ตำบลบ้านหวาย) ผู้ที่มีส่วนสำคัญในการก่อตั้งอาณาจักรสุโขทัย สีลูกหว้าสุกหรือสีบานเย็น มาจากสีอาภรณ์ของพระนางสิงขรเทวี พระมเหสีของพ่อขุนผาเมือง ที่เจ้าอาวาสวัดโพนชัย ได้นิมิตเห็นและนำมาบอกเล่ากับชาวบ้าน จากความเชื่อ ความศรัทธา นำมาก่อร่างสร้างตัวตนของชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม สิ่งนี้ยังทำให้ชาวบ้านเข้าใจและเข้าถึงวัฒนธรรมของท้องถิ่น ทั้งยังได้เป็นส่วนหนึ่งในการอนุรักษ์ไปโดยปริยาย

สี่เสื่อเสริม เพิ่มความรู้

สืบค้นข้อมูลเพิ่มเติมเกี่ยวกับพ่อขุนผาเมือง ได้ที่ <https://1th.me/PZk9Q>

มาวันนี้ “ชินหัวแดงตีนก่าน” ไม่ได้เป็นแค่เพียงเครื่องนุ่งห่มที่บ่งชี้ชาติพันธุ์เพียงอย่างเดียวเท่านั้น หากยังกลายเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมที่สำคัญระดับจังหวัด สร้างงานสร้างรายได้ สร้างการท่องเที่ยวให้เกิดในชุมชน และยังเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอันล้ำค่าที่จะอยู่คู่กับชาวไทหล่มไปอีกรุ่น

ภาพ 7 : การแต่งกายผ้าชินหัวแดงตีนก่าน
(นางอัจจิมา สถาพรผล และ นางสาวมนต์ริสสา ไทยเดช)
มิตรสันต์ ดวงธรรม : ผู้ถ่ายภาพ 8 กรกฎาคม พ.ศ. 2561

เกร็ดน่ารู้

ชาติพันธุ์ คือ กลุ่มคนที่มีวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณี ภาษาพูดเดียวกัน และมีความเกี่ยวเนื่องกันทางเชื้อชาติ

หลักฐานยืนยันการมีอยู่ของ ผ้าขึ้นหัวแดงตีนก่าน ปรางค์ที่จิตรกรรมฝาผนังวัดศรีมงคล (วัดบ้านนาทราย) ในอำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ บอกเล่าวิถีผู้คนผูกพันกับพุทธศาสนาและค่านิยมในการนุ่งขึ้นของสตรีสมัยโบราณ

ภาพ 8 : จิตรกรรมฝาผนังวัดศรีมงคล (วัดบ้านวัดนาทราย)

ที่มา : <https://1th.me/gGaBu>

วัดศรีมงคล (วัดบ้านนาทราย) เป็นวัดเก่าแก่ที่มีประวัติยาวนานคู่เมืองเพชรบูรณ์ มาช้านาน สร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2358 หรือสมัยอยุธยาตอนปลาย เดิมที่วัดแห่งนี้ใช้ชื่อวัดทรายงาม ตามลักษณะลานวัดที่เป็นลานทรายสีแดงสะอาดสวยงาม ภายในวัดมีพระพุทธรูปพระประธาน นามว่า "พระพุทธรมงคล" เป็นพระปูนปั้นศิลปะล้านช้าง เดิมเป็นพระทองสัมฤทธิ์คู่กับพระยืน 2 องค์ แต่ถูกทหารญี่ปุ่นขโมยไปเมื่อสงครามโลกครั้งที่ 2 และมีโบราณสถานที่สำคัญ คือ โบสถ์เก่า (สิม) เป็นสถาปัตยกรรมในพุทธศาสนาที่มีความสำคัญ และเป็นศาสนสถานที่ใช้ในประกอบพิธีกรรมทางศาสนามาตั้งแต่สมัยโบราณมีอายุราวประมาณ 200 ปี โดยโบสถ์เก่า (สิม) ที่สร้างขึ้นเป็นศิลปะล้านช้างที่มีเอกลักษณ์โดดเด่น เนื่องจากชาวบ้านยุคนั้นมีเชื้อสายหลวงพระบาง นอกจากนี้ยังโดดเด่นด้วยภาพจิตรกรรมฝาผนัง ซึ่งเป็นภาพเขียนสีฝุ่นผสมกาวหนัง และเขียนบนพื้นปูนเกี่ยวกับประวัติพระพุทธเจ้าสิบชาติ ภาพนรก-สวรรค์ และภาพที่สะท้อนให้เห็นชีวิตของสังคมท้องถิ่นในอดีต

4.2 อาหารท้องถิ่นเพชรบูรณ์

ไก่ย่างวิเชียรบุรี ถือกำเนิดเกิดขึ้นจากชาวจีนที่ชื่อ “นายทรง ซึ่งจำย” (ตาแป๊ะ) และ ยายนวล (ป้ากิมหลี่) ที่มาตั้งรกรากทำมาหากินอยู่ในอำเภอวิเชียรบุรี จังหวัดเพชรบูรณ์ เดิมทีประกอบอาชีพแลกเช่นคนทั่วไปคือ ทำการเกษตร ปลูกผัก เลี้ยงไก่ขาย ต่อมาจึงมีแนวคิดจะย่างไก่ขายเพิ่ม เพื่อเป็นรายได้เสริมให้กับครอบครัว ด้วยการหาไร่ไปขายตามป้ายรถประจำทาง ทำแบบนี้อยู่ 2 ปี กระทั่งมองเห็นช่องทางใหม่ จึงได้ต่อยอดแนวคิดเปิดเป็นร้านขายไก่ย่างขึ้นมา ในภายหลังภายใต้ชื่อ “ไก่ย่างตาแป๊ะ”

คุณยายนวล (ป้ากิมหลี่) และตาแป๊ะ เป็นคนกลุ่มแรก ที่ได้ทำไก่ย่าง ส้มตำ ข้าวเหนียว และขนมมาขายให้กับชาวบ้านทั่วไป ทั้งที่สัญจรไปมาและชาวบ้านในบริเวณใกล้เคียง ได้ซื้อหารับประทานกัน โดยไก่ย่างของร้านนี้จะมีรสชาติที่อร่อยมาก เพราะมีเคล็ดลับอยู่ที่น้ำจิ้มรสเด็ด ซึ่งจะไม่เหมือนน้ำจิ้มไก่ที่อื่น คือ เป็นน้ำจิ้มน้ำมะขามและน้ำจิ้มสูตรกระเทียมดอง โดยเป็นสูตรเฉพาะของคนจังหวัดเพชรบูรณ์เท่านั้น ต่อมา “แม่ซ้อยนางรำ” จากหนังสือพิมพ์ไทยรัฐได้มาเที่ยวจังหวัดเพชรบูรณ์และมีโอกาสจอดรถเพื่อรับประทานอาหารที่ร้านไก่ย่างของตาแป๊ะ ซึ่งเป็นเจ้าของสูตรกระเทียมดอง จึงได้สอบถามข้อมูลเรื่องราวของไก่ย่างวิเชียรบุรี แล้วนำไปเขียนลงในหนังสือพิมพ์ไทยรัฐ ซึ่งต่อมาได้มอบใบประกาศเกียรติคุณให้ ทำให้ผู้คนที่ได้อ่านจากทั่วประเทศรู้จัก “ไก่ย่างวิเชียรบุรี” มากยิ่งขึ้น ซึ่งคนที่มีโอกาสเดินทางผ่านมาก็จะแวะรับประทานกัน พอรู้ว่ามีรสชาติอร่อยสมตามที่รำลือจึงได้บอกต่อๆ กัน จนทำให้ร้านไก่ย่างของตาแป๊ะมีชื่อเสียงโด่งดังมาจนถึงทุกวันนี้ ร้านขายไก่ย่างสูตรต้นตำหรับของแท้ของตาแป๊ะหลายร้าน ที่ยังคงเปิดขายอยู่ในปัจจุบัน ได้แก่ ร้านตาแป๊ะ1 ร้านตาแป๊ะ2 และร้านบัวทอง รวมถึงร้านไก่ย่างบริเวณริมทางที่เป็นแผงเล็ก ๆ แต่ก็มีรสชาติอร่อยเช่นกัน ด้วยชื่อเสียงและความนิยมในไก่ย่างวิเชียรบุรี ทำให้เกิดอาชีพที่เอื้อกันต่อมา เช่น การเลี้ยงไก่ การรับจ้างถนอมขนไก่ และสิ่งที่เป็นเอกลักษณ์พิเศษของไก่ย่างวิเชียรบุรี คือ หนังไก่จะแห้งกรอบ ส่วนเนื้อจะนุ่ม กลิ่นหอม รสชาติเค็มมันพอดี รับประทานได้โดยไม่ต้องจิ้มน้ำจิ้มก็ได้

ภาพ 9 : ไก่ย่างวิเชียรบุรี

ที่มา : <https://1th.me/FvJTV>

4.3 ประเพณีอุ้มพระดำน้ำ

จาก“เพชบุรี เมืองแห่งพืชพันธุ์ธัญญาหาร” ในอดีตกาลคู่ “เพชรบูรณ์ ดินแดนแห่งความสุขของคนอยู่และผู้มาเยือน” ในปัจจุบันแผ่นดินแห่งนี้ มีตำนานพื้นบ้านเล่าขานสืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคน นั่นคือ ตำนานพระพุทธรูปธรรมราชา วัดไตรภูมิ อันเป็นที่มาของประเพณี “อุ้มพระดำน้ำ”

ตำนานเล่าว่าเมื่อประมาณ 400 กว่าปีล่วงมาแล้ว คนหาปลาคนหนึ่งกำลังหาปลาอยู่บริเวณวังมะขามแพบ ในแม่น้ำป่าสัก ได้พบเหตุอัศจรรย์ คือ อากาศที่สงบเงียบอยู่ดี ๆ กลับปั่นแปรปรวน เกิดมีวังน้ำวนขึ้นในลำน้ำ หมุนวนเอาพระพุทธรูปสีทองอร่ามขึ้นมาแล้วดำผุดดำว่ายอยู่กลางลำน้ำ ชาวเมืองจึงร่วมกันอัญเชิญพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์องค์ดังกล่าวมาประดิษฐานไว้ที่วัดกลางเมือง คือ วัดไตรภูมิ

ครั้นในปีถัดมาเมื่อวันแรม 15 ค่ำเดือน 10 ซึ่งตรงกับวันสารทไทย องค์พระได้หายไปจากวัดไตรภูมิ ชาวเมืองช่วยกันหาทั้งเมืองไม่พบ แต่กลับไปพบองค์พระไปดำผุดดำว่ายอยู่ ณ วังมะขามแพบ อีกเช่นเดิม ครั้นนี้ชาวเมืองได้อัญเชิญองค์พระกลับมาวัดไตรภูมิอีกครั้ง และร่วมตกลงกันว่า ทุกวันแรม 15 ค่ำเดือน 10 ของทุกปี จะต้องให้เจ้าเมืองอัญเชิญองค์พระไปดำน้ำ ณ ที่วังมะขามแพบเช่นเดิม เพื่อองค์พระจะไม่หนีไปเล่นน้ำอีก พร้อมทั้งร่วมกันขนานนามองค์พระศักดิ์สิทธิ์ว่า “พระพุทธรูปธรรมราชา” เป็นพระคู่บ้านคู่เมืองเพชรบูรณ์ นับแต่บัดนั้นมา

นอกจากนั้นชาวบ้านที่ทำไร่ ทำนา ยังมีความเชื่อว่า เมื่อประกอบพิธีอุ้มพระดำน้ำแล้ว ฟ้าฝนจะตกต้องตามฤดูกาล นำความอุดมสมบูรณ์มาสู่เมืองเพชรบูรณ์ ซึ่งในสมัยก่อนการจัดงานจะจัดให้มีการสวดมนต์ “คาถาปลาซ่อน” เพื่อเรียกฝนอีกด้วย

พระพุทธรูปธรรมราชา เป็นพระพุทธรูปศิลปะลพบุรี ปรากฏสมาธิ เนื้อทองสัมฤทธิ์ ไม่มีฐาน มีพุทธลักษณะแบบพระพักตร์กว้าง พระโอษฐ์แบะ พระหนูป้าน พระกรณยาวจรดพระอังสา ทรงเครื่องอย่างกษัตริย์ คือ ทรงเทริด สร้อยพระศอ พาหุรัดและรัดประคดที่มีลายงดงาม หน้าตักกว้าง 13 นิ้ว สูง 18 นิ้ว

หากมองในด้านสังคมวิทยาอาจพิจารณาได้ว่า ประเพณีอุ้มพระดำน้ำของชาวเพชรบูรณ์ เป็นประเพณีเก่าแก่ และทรงคุณค่าที่จะทำการศึกษาและอนุรักษ์เป็นอย่างยิ่ง เพราะแฝงไปด้วยภูมิปัญญาอันชาญฉลาดของคนท้องถิ่น ที่สำคัญคือเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญในการรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมของแม่น้ำป่าสัก เพราะเจ้าเมืองจะต้องลงไปดำน้ำในแม่น้ำ ฉะนั้นเจ้าเมืองจะปล่อยให้น้ำในแม่น้ำเน่าเสียไม่ได้ และเมื่อองค์พระศักดิ์สิทธิ์ลงไปในแม่น้ำแล้ว ชาวบ้านถือว่าน้ำในแม่น้ำ ได้เป็นน้ำพระพุทธรูปไปด้วย ทุกคนจึงต้องนบถ และไม่ลบหลู่ต่อแม่น้ำ นั่นคือต้องไม่ทำให้แม่น้ำสกปรก มิฉะนั้นจะเป็นบาป เท่ากับว่า ทั้งเจ้าเมืองและชาวบ้านต่างก็มีหน้าที่ที่จะต้องรักษาความสะอาดและคุณภาพของแม่น้ำป่าสัก

กิจกรรมอื่น ๆ ในประเพณีที่แสดงถึงภูมิปัญญา และสะท้อนถึงวิถีชีวิตคนเพชรบูรณ์ ในสมัยนั้นมีอยู่มากมาย เช่น การกำหนดให้เจ้าเมืองต้องแห่พระทางบกรอบเมือง ก่อนทำพิธีดำน้ำ เพื่อให้เจ้าเมืองได้ลงเดินตรวจเมืองบ้านเรือนไปรอบเมือง เพื่อจะได้พบปัญหาสิ่งบกพร่องที่ควรสั่งการแก้ไข เหล่าบรรดาทหารลูกน้องจะต้องเก็บกวาดทำความสะอาดเส้นทางที่เจ้าเมืองจะผ่านไป เท่ากับเป็นการทำความสะอาดเมืองครั้งใหญ่กันปีละครั้ง ส่วนชาวบ้านต้องร่วมกันเก็บกวาดบ้านเพื่อรับขบวนพระด้วย

ภาพ 10 : พระพุทธรูปธรรมราชา
ที่มา : <https://1th.me/mgfQL>

นอกจากนั้นในการดำน้ำ จะมีการดำเพียง 2 ทิศ คือ หันหน้าทวนน้ำ (ทิศเหนือ) และหันหน้าตามน้ำ (ทิศใต้) ทิศละ 3 ครั้งเท่านั้น แสดงว่าชาวบ้านให้ความสำคัญกับแม่น้ำ และปริมาณน้ำที่เป็นปัจจัยสำคัญในการทำมาหากิน ในชีวิตประจำวันมากกว่าทิศตามดวงอาทิตย์

หลังจากเสร็จพิธีดำน้ำจะมีกิจกรรมที่แสดงให้เห็นการมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของคน เช่น การโยนข้าวต้มลูกโยนและอาหารให้กันระหว่างขบวนเรือของผู้ที่แห่ไปร่วมพิธี เป็นการสอนให้คนต้องมีการพึ่งพาและรู้จักแบ่งปันกัน การแข่งเรือทวนน้ำระหว่างหมู่บ้านต่าง ๆ ในลำน้ำ เป็นการฝึกการทำงานเป็นทีม รู้จักแบ่งหน้าที่กันทำและสร้างความสามัคคีในหมู่คณะ

ประเพณีอุ้มพระดำน้ำ ก็เช่นเดียวกับประเพณีไทยอื่น ๆ คือ มีการปรับเปลี่ยนปรุงแต่งให้เข้ากับยุคสมัยและสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนไป ประเพณีอุ้มพระดำน้ำในปัจจุบันจึงมีการปรุงแต่งเพิ่มเติมพิธีกรรมและกิจกรรม เช่น มีการขยายเวลาและพื้นที่การจัดงานเพิ่มขึ้น มีการจัดขบวนแห่ทางบกในช่วงกลางคืน การจัดเทศกาลอาหารอร่อยเพชรบูรณ์ การแสดงตำนานประกอบแสงสีเสียง การจัดกิจกรรมทางวิชาการ การประกวดโต๊ะหมู่บูชา การจัดมหรสพ ฯลฯ

แต่ทั้งนี้ ในเนื้อหาของสาระของพิธีกรรมที่แท้จริงนั้น ต้องคงรักษาเอาไว้ไม่ให้แปรเปลี่ยน และต้องสืบทอดให้เป็นประเพณีอันดีงามของแผ่นดินเพชรบูรณ์ไปตลอดกาลนาน

จากปรัชญาการพัฒนานี้ แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของวัฒนธรรมท้องถิ่น ที่คนเพชรบูรณ์จะต้องร่วมกันเรียนรู้ อนุรักษ์ เผยแพร่ ให้เข้าไปอยู่ในจิตสำนึกของคนเพชรบูรณ์ทุกรุ่น ทุกสมัยและตลอดไป

“แม่น้ำป่าสัก” เปรียบเสมือนเส้นเลือดใหญ่ที่หล่อเลี้ยงเมืองเพชรบูรณ์มาแต่โบราณกาล แม่น้ำป่าสักช่วงที่ผ่านเพชรบูรณ์มีลักษณะเฉพาะ คือเป็นช่วงต้นน้ำที่แคบ น้ำไหลเชี่ยว ขึ้นเร็วลงเร็ว หน้าน้ำจะไหลบ่าล้นตลิ่งไปเป็นวงกว้าง หน้าแล้งน้ำจะแห้งขอด แต่คนเพชรบูรณ์ได้มีวิถีชีวิต

ที่ผูกพันกับแม่น้ำป่าสักมาโดยตลอด เห็นได้จากการปลูกเรือนใต้ถุนสูง การมีเรือประจำบ้าน การไม่ปลูกสิ่งก่อสร้างขวางทางน้ำ การหาปลาในแม่น้ำป่าสักที่มีลักษณะเฉพาะไม่เหมือนที่อื่น การทำเกษตรที่ต้องสอดคล้องกับปริมาณน้ำในแม่น้ำ การใช้ชีวิตอยู่กับธรรมชาติ อยู่กับแม่น้ำป่าสักอย่างมีความสุขและไม่มีปัญหา

ภาพ 11 : ประเพณีอุ้มพระดำน้ำ จังหวัดเพชรบูรณ์
ที่มา : <https://1th.me/XUtqL>

ประเพณีอุ้มพระดำน้ำ เป็นประเพณีท้องถิ่นที่แสดงถึงวิถีชีวิตที่ผูกพันอยู่กับแม่น้ำป่าสัก ซึ่งมีทั้งพิธีกรรมที่เรียกขวัญกำลังใจในการทำมาหากิน ภูมิปัญญาในด้านการปกครองในการรักษาคุณภาพแม่น้ำป่าสัก และภูมิปัญญาในการสร้างความรักความสามัคคีให้เกิดขึ้นในสำนึกของคน ให้มีจุดรวมใจเป็นหนึ่งเดียวกัน ประเพณีอุ้มพระดำน้ำจึงเป็นประเพณีอันทรงคุณค่าอย่างยิ่งสำหรับคนเพชรบูรณ์ ที่จะได้เรียนรู้ตัวตนของตัวเองผ่านแนวทางที่บรรพบุรุษได้ปลูกฝังไว้ และรอให้คนเพชรบูรณ์ได้ร่วมกันตระหนักในประเพณีอันทรงคุณค่าและร่วมกันสืบสานต่อไปถึงอนุชนรุ่นหลัง และให้คงอยู่คู่แผ่นดินอันศักดิ์สิทธิ์และสงบร่มเย็นแห่งนี้ อันจะได้นำไปสู่การพัฒนาเมืองเพชรบูรณ์ที่ยั่งยืนตลอดไป¹³

¹³ วิศัลย์ โฆษิตานนท์, ประเพณีอุ้มพระดำน้ำ. สืบค้นข้อมูลเมื่อวันที่ 25 สิงหาคม พ.ศ. 2561, จาก <https://1th.me/Ra1LC>

ปัจจุบันนี้ ประเพณีอุ้มพระดำน้ำของเพชรบูรณ์ เป็นแบบอย่างของการจัดงานประเพณีตามเทศกาล ที่เกิดจากจิตใจที่เปี่ยมล้นด้วยความศรัทธาและความร่วมแรงร่วมใจอย่างแท้จริงของชาวเพชรบูรณ์ทุกหมู่เหล่า ทั้งนี้ โดยไม่ลืมจิตวิญญาณของประเพณี ที่แสดงถึงความศรัทธาต่อพระพุทธศาสนา โดยพิธีกรรมผ่านองค์พระ และสร้างจิตสำนึกให้น้อมนำเอาธรรมะของพระพุทธองค์มาไว้เป็นหลักชัยในการดำเนินชีวิต สมกับคำกล่าวที่ว่า “แสงศรัทธาส่ององค์พระ แสงธรรมะส่องจิตใจ”

สื่อเสริม เพิ่มความรู้

🔗 สืบค้นข้อมูลเพิ่มเติมเกี่ยวกับประเพณีอุ้มพระดำน้ำ
ได้ที่ <https://1th.me/WJSUE>

เกร็ดน่ารู้

ประเพณีตามเทศกาล หรือประเพณี 12 เดือน (calendrical rites)

หมายถึง ประเพณี พิธีกรรมที่มีกำหนดเวลาที่จัดขึ้นในแต่ละเดือนในรอบ 1 ปี ในวิถีชีวิตของชุมชนซึ่งส่วนใหญ่เป็นการกำหนดเวลาตามจันทรคติ มีทั้งประเพณีที่ตั้งอยู่บนฐานความเชื่อเรื่องผีสาងเทวดา ความเชื่อทางพุทธศาสนา และประเพณีเกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์ เช่น บุญข้าวจี บุญบังไฟ สงกรานต์ บุญเข้าพรรษา สลากภัต สารทเดือนสิบ ชักพระ ไหลเรือไฟ อุ้มพระดำน้ำ เป็นต้น